เรื่องในห้าแผ่นดิน

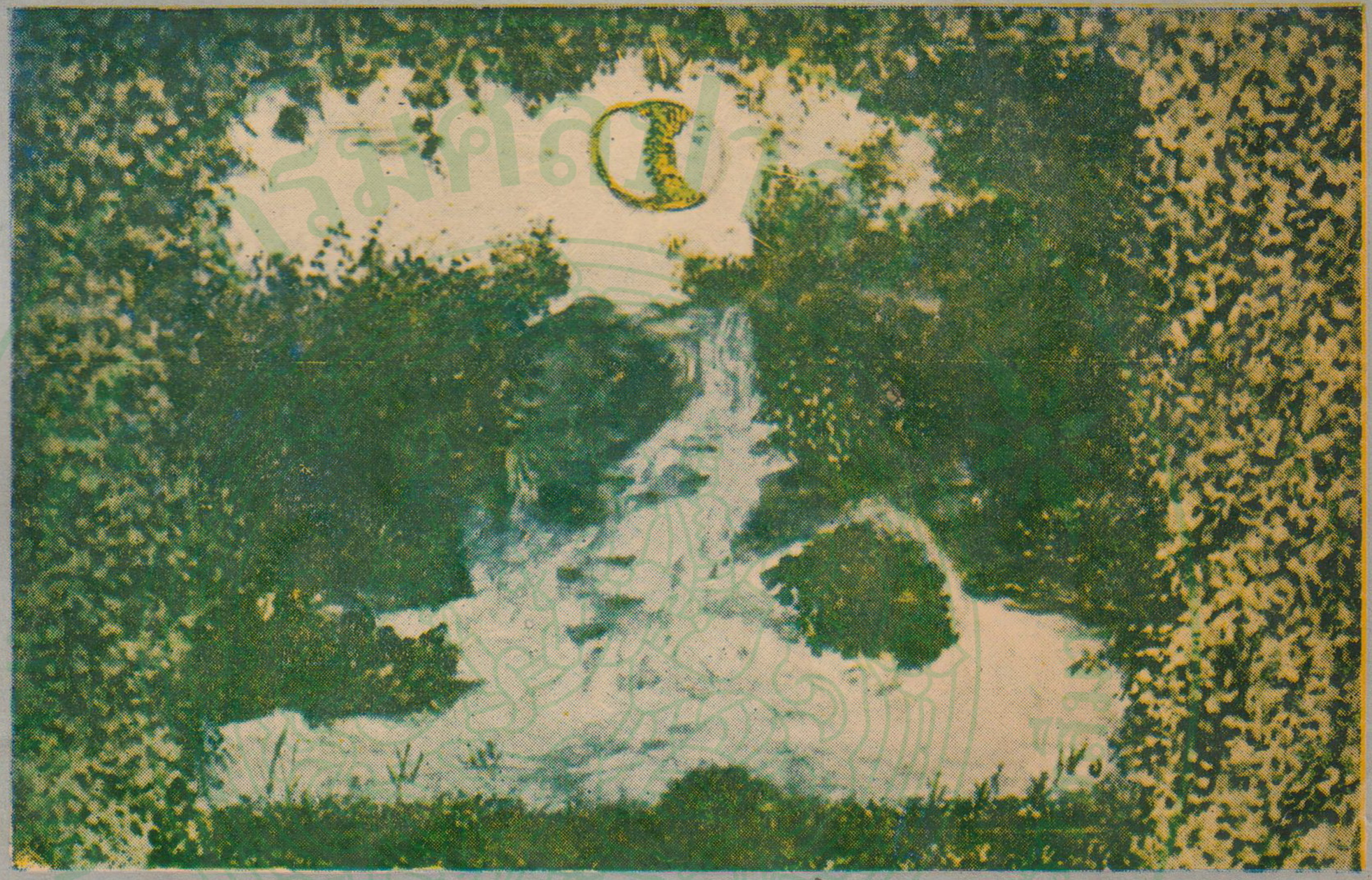

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิง
คุณหญิง แหวนศรีราชอักษร (กาญจนาคม) ต.จ. มารดา
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๖

920.72
ห852ร

หยาด หงส์กุล

เรื่องในห้าแผ่นดิน

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิง

คุณหญิง แหวนศรีราชอักษร (กาญจนาคม) ต.จ. มารดา

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๖

หยาด หงส์กุล

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

เลขหมู่ 920.72
ห 852ร

เลขทะเบียน ห.MOร.22ใหม่ 262

คุณแม่ถ่ายเมื่ออายุ ๕๐ ปี แพรที่ห่มอยู่นี้ ทรงปักโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเจริญศรีชนมายุ ด้วยทรงพระกรุณายังทรงออกเงิน ๘๐ บาท ซื้อแพร และอื่น ๆ ด้วย ต่อมาเมื่อยกเลิก คุณแม่ได้ห่มถวายพระพุทธรูป

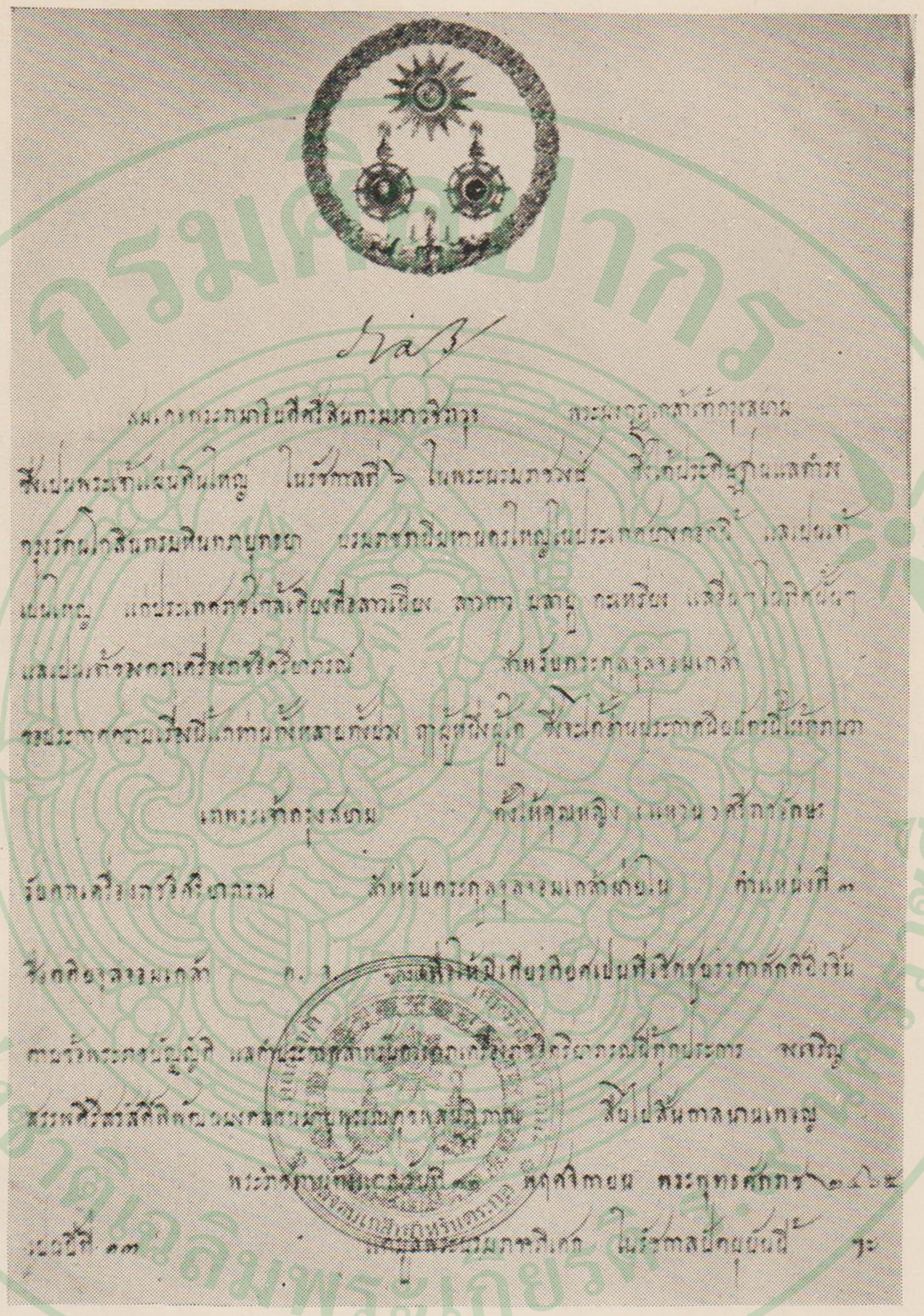

ใบประกาศตั้งให้คุณหญิงแหวน ศรีราชอักษร รับพระราชทานตราเครื่องราชอิศริยาภรณ์ สำหรับตระกูลจุลจอมเกล้าฝ่ายในตำแหน่งที่ ๓ ตติยจุลจอมเกล้า ต.จ.

หยาด อายุสี่ขวบ นั่งอยู่ข้างอาว์หม่อมเจิมรองทรง คนถัดไป คือ คุณพี่ลออ ประสิทธิวินิจฉัย ที่ยืน ๑. คุณแม่มีน้องในท้อง ๒. คุณพี่พระประสิทธิ ฯ ที่นั่งเดี่ยว คุณพ่อเตรียมตัวจะบวช

คำนำ

การที่ต้องเสียมารดาของตนอย่างสูญสลาย ไม่มีวันที่จะได้กลับคืนนั้น ท่านผู้ใดที่เคยสูญเสียก็ได้ทราบดีแล้ว แต่ท่านที่ยังไม่เคยก็ยังไม่ทราบผล และนับว่าท่านเป็นผู้มีโชคดีที่ท่านจะได้มีโอกาสวิสาสะกับมารดา จะได้แสดงความกตัญญูกตเวที ในเมื่อท่านสำนึกในพระเดชพระคุณ ที่เทียบเท่าแผ่นดินซึ่งกว้างใหญ่สุดที่จะประมาณได้ ท่านจะพอใจในตนเองเมื่อท่านได้ทำได้ในสิ่งที่ควรทำ เช่นละความไม่ดี หมั่นทำความดี เชื่อฟังท่าน รับใช้ท่านพยาบาลท่านเมื่อท่านป่วยไข้ เมื่อท่านชราก็ต้องคอยปฏิบัติให้ท่านสะดวกสบายทุกอย่าง ยิ้มแย้มอ่อนน้อมต่อท่าน ดีกว่าจะไปคอยร้องไห้ในเมื่อท่านมรณะแล้ว แต่บางคนในสมัยนี้มักเห็นเหมือนมารดาเป็นคนน่ารำคาญ ทำอะไรล้าสมัย เป็นการนึกคิดที่ไม่สมควรเลย ถ้าเราเป็นคนดีอยู่นี้ มีภาษิตหลายบทที่รวมความได้อย่างเดียวกันว่า มือของแม่นี่แหละที่นำทางเราไปให้ได้ดี ถ้าแม่ไม่ดีเราก็จะดีไปไม่ได้ ควรจะซึมทราบดีในพระเดชพระคุณของท่านในข้อนี้ อะไรที่เราไม่พอใจนั้นอาจเป็นสิ่งที่ท่านทำถูกต้องแล้วก็ได้ ไม่น่าลืมว่าท่านแก่กว่าเรามาก ท่านเป็นคนสมัยเก่า จะดึงให้ท่านมาพอใจอะไร ๆ ให้เหมือนเราซึ่งเป็นคนสมัยใหม่นั้นไม่ถูก ถ้าจะพยายามให้ท่านฝืนใจ พอใจเหมือนกับคนสมัยใหม่ ก็เท่ากับเป็นการทรมานท่านเท่านั้น มือของท่านที่ทำให้เราเป็นมนุษย์อยู่ได้จนบัดนี้ เราผู้เป็นลูกทุกคนควรรักท่านให้มากที่สุด เมื่อเขาจะนำคุณแม่ลงหีบอยู่แล้ว มือคุณแม่ยังสอาดจูบก็ได้ วันที่สองแล้วยังไม่ผิดปกติ เป็นครั้งสุดท้าย น้ำตาซึม นึกถึงพระราชนิพนธ์ที่ว่า "อันมือไกวเปลไซร้แต่ไรมา คือ หัตถาครองภิภพจบสากล" และความรู้สึกส่วนลึกของข้าพเจ้ามีแต่เสียดายเสียดายเหลือที่จะพรรณาได้ นึกอยู่เช่นนั้นตลอดเวลา

คุณแม่แต่งงานเมื่ออายุ ๑๖ ปี ได้ช่วยคุณพ่อดำเนินชีวิตให้รุ่งเรืองขึ้นทุก ๆ วิถีทาง คุณแม่ทำทุกอย่างที่ถูกต้องครองธรรม ไม่มีงานอะไรที่คุณแม่ทำไม่เป็น ทำกับข้าวรสดีและสอาด เย็บปักถักร้อย ซื้อที่ ขายที่ จ้างเขาถมที่ ทำถนน ทำที่ดินที่รกร้างให้เป็นที่ดินที่ดีที่มีราคาขึ้น ละเว้นสิ่งหายนะทั้งปวง การเรือนก็ไม่ขาด เวลาคุณพ่อกลับจากในวังดึกตั้ง ๑๐ ทุ่ม คุณแม่ก็อุตส่าห์ตื่นขึ้นรับรอง อุ่นของให้รับประทาน ข้าพเจ้าถ้าโรงเรียนปิดท่านก็ยอมให้ทำแทน เมื่ออยู่ที่บ้านถนนตีทอง ได้ช่วยคุณแม่ทำของใส่บาตรเสมอ ใส่ทั้งของหวาน

ของคาว วันละราวร้อยห้าสิบองค์ เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าทุกวัน เวลาเช้ามีพระมามากดูเหลืองอร่ามเต็มบ้านไปหมด ตอนนี้จึงเป็นตอนที่หายเหนื่อยได้ มีคุณย่าที่ข้าพเจ้ารักมากเหมือนกันนั่งตักข้าวใส่ชาม แล้วจัดลงถาด ช่วยกันหยิบของหวานของคาวใส่ลงด้วย แล้วให้เด็ก ๆ ผู้ชายเที่ยวใส่ให้ทั่ว ภายหลังเมื่อมาอยู่บ้านสนามเป้านี้ มีพระน้อยลง แล้วท่านก็ชราลงมากแล้ว ท่านยังได้รวบรวมเงินให้พี่ของข้าพเจ้าเที่ยวไปถวายพระตามวัด และไปให้ตามโรงพยาบาล บางทีก็เป็นสิ่งของ หรือข้าวสาร ถ้าจะลองรวบรวมดูก็มากมายทีเดียว คุณแม่ได้เข้าเป็นสมาชิกกิติมศักดิ์แห่งสภากาชาดไทย เป็นสมาชิกพุทธสมาคม ได้เคยช่วยหาเงินสร้างศาลาวัดและอื่น ๆ อีกมาก

ในส่วนตัวท่านชอบเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่สิ้นเปลืองมาก ใครดื่มสุราซึ่งท่านเห็นว่าเปล่าประโยชน์ก็ถูกท่านติเตียน ไม่กล้าเข้าหน้าท่าน แล้วก็เป็นบุญที่คุณพ่อคุณพี่ของข้าพเจ้าและลูกเขยของท่านทุกคนไม่ดื่มสุราเลย ถ้าท่านได้ทำประโยชน์ให้ใครแล้ว จะได้อะไรตอบแทนหรือไม่ได้ ท่านก็พอใจของท่านอยู่เงียบ ๆ

ที่ดินของท่านได้เป็นประโยชน์ตั้งแต่ลูกหลาน จนถึงเหลน และได้ให้แก่เทศบาลไปคนละร้อยสองร้อยตารางวา เพื่อทำซอยนี้ เทศบาลจึงได้ตั้งชื่อให้ว่าซอยกาญจนาคม เมื่อข้าพเจ้ามีความจำเป็นต้องอยู่ประจำที่บ้านพักบางเขน ก็ยังได้หมั่นมาเยี่ยมท่านเสมอ ครั้นเมื่อเห็นว่าท่านควรจะอยู่ใกล้ชิดกับลูก ๆ ได้ชวนให้ท่านไปอยู่ด้วย คิดว่าลูกผู้หญิงย่อมสนิทกับมารดายิ่งกว่าลูกผู้ชาย และด้วยกตเวทีธรรมใคร่จะได้ปฏิบัติให้มากที่สุดที่จะมากได้ แต่ท่านไม่ยอมไป ท่านว่าข้าพเจ้าอาศัยบ้านหลวงอยู่ไม่สมควรที่จะพาท่านไปอยู่ด้วย ได้เรียนให้พี่ข้าพเจ้าทราบ คุณพี่จึงได้รับท่านไปอยู่ด้วยที่บ้าน เมื่อนัยตาท่านมืดสนิท และไม่มีแรง ใครจะให้ใช้เก้าอี้เข็นก็ไม่ยอม เพราะเกรงว่าจะเป็นที่ลำบากกับใคร ๆ เวลาหนาวจัดข้าพเจ้านำถุงน้ำร้อนมาให้ ๒ ถุง ก็ไม่ยอมใช้เพราะเกรงว่าใคร ๆ จะลำบากเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าหนักใจและเสียใจมากด้วยเหตุที่คุณแม่มัวแต่กลัวว่าใครจะลำบากอยู่อย่างนี้ เห็นว่าคุณแม่ได้ทำประโยชน์ไว้มากมายยิ่งกว่าใคร ๆ ที่เคยเห็น แต่ส่วนตัวคุณแม่เองกลับไม่ยอมรับความสุขที่ควรจะได้รับจากการสนองคุณของลูก หลาน เหลน อย่างเหมาะสมบ้าง ข้าพเจ้าเห็นคุณแม่ดูไม่ค่อยแจ่มใสเหมือนเคย จึงรีบย้ายบ้านมาอยู่ใกล้ ๆ ทั้ง ๆ ที่เรือนยังทำไม่เสร็จดี ได้ใช้ให้

ลูกของข้าพเจ้าไปปฤกษา พลตรี ประภาคาร กาญจนาคม เธอได้ให้คำแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์มาหลายอย่าง และยังได้ให้แป้งกลูโคสมาด้วย

เวลาข้าพเจ้าไปหาคุณแม่ ต้องให้ทราบชื่อ เพราะท่านมองไม่เห็น ท่านจะส่งมือให้และให้ศีลให้พร และชวนให้รับประทานอะไร ๆ บางทีก็ชวนให้นอนด้วย ถ้าลองไม่บอกชื่อท่านมักจะนึกว่าเป็นน้องสุมนา เพราะมีลักษณะคล้ายกันอยู่หลายอย่าง เมื่อคุณแม่มีคุณสมบัติสารพัดนี้ ถึงแม้ข้าพเจ้าจะไม่ขอร้องต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ หรือจะขอร้องคุณแม่ก็คงจะไปในที่ดีที่สุดอย่างแน่นอน อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังโล่งใจอยู่บ้างที่ได้มาอยู่ใกล้ ๆ ได้ช่วยปฏิบัติพยาบาลจนถึงที่สุด ไม่เสียความตั้งใจ และได้ทำในสิ่งที่ควรทำ เช่น บอกทางพระให้ จุดเทียนให้ หูท่านยังได้ยิน ท่านรับคำแล้วส่งมือมาให้ แต่อ่อนกำลังเต็มทีแล้วข้าพเจ้ารับมือมาไว้ ให้ดมยาจำพวกโอเดอะโคโลญอยู่เรื่อย ๆ และค่อย ๆ ทาให้ตามขมับ คิ้ว แก้ม คางจนท่านมีกิริยาหายใจเป็นปรกติ แต่อ่อนลง ๆ ทายาน้ำไพลกลั่นให้ที่เท้าและที่ ๆ บวมอยู่ได้สักครู่ก็สิ้นใจโดยสงบเช่นเดียวกับผู้ที่มีความสุขในศีลธรรม ซึ่งมีประจำตัว เหมือนว่าหมดกังวลในสิ่งใด ๆ แล้วทั้งสิ้น ได้ให้นายแพทย์มาตรวจดีแล้ว จึงได้จัดการอย่างอื่นต่อไป สุดท้ายนี้ ขอขอบพระคุณ และขอบคุณท่านทั้งหลายที่ได้กรุณามาเยี่ยม และท่านที่เอื้อเฟื้ออื่น ๆ ทุก ๆ ท่าน ขอท่านจงเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปตลอดกาลนานที่สุด

คุณพ่อและคุณแม่มีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ ๔ คน คือ

คุณพี่ พระประสิทธิวินิจฉัย (แสร์ กาญจนาคม)
ข้าพเจ้า หยาด ภรรยา พลโทจักรายุธวิชัย หงสกุล
น้อง มาละดี ภรรยาพันโท สริน แจ่มแสงรัตน์
น้อง สุมนา ภรรยาคุณสวัสดิ์ เลขยานนท์

มีหลานคุณยายโดยตรงอยู่ ๔ คน คือ

ร.อ. จักรา หงสกุล
นายวสันต์ หงสกุล
น.ส. ทรงลักษ์ หงสกุล
ร.ต. วิชัย หงสกุล

ศกสองสี่หนึ่งห้ามีนาคม อากรห่านท่านดื่นสมใจถวิล

เหตุเพราะว่า ลูกหญิงน้อยกลอยชีวิน
ได้กำเนิดมาสู่ดิน แดนถิ่นไทย
วันคืนเคลื่อนตามด้วยความสุข
มินึกว่าความทุกข์จะมาใกล้
เมื่อลูกนั้นล่วงพ้นห้าปีไป
ท่านบิดา จากไกล ไม่กลับคืน
พอสิบขวบ กว่า ๆ มารดาจาก
แต่ว่าหาก มีพี่ชาย คลายขมขื่น
เมื่อรุ่นสาว งามงด แสนสดชื่น
แต่งบทกลอน พึ่งกลมกลืน ราวกวี
ต่อจากนั้น นายมา กรมอาลักษณ์
ได้รู้จัก ช่วยต่อกลอน อักษรศรี
และกราบทูล กรมสมมต ทรงปรานี
จัดพิธี สมรส เป็นทางการ
ทรงมอบนา รังสิต เป็นของขวัญ
มีเคหะ อยู่ด้วยกัน ณ สพานถ่าน
พระองค์ศรี เสาวภางค์ โปรดประทาน
อยู่ต่อมา มินาน ย้ายบ้านไป
อยู่ถนน ตีทอง ใกล้วัดสุทัศน์
ด้วยเงิน ซึ่งประหยัด ซื้อบ้านได้
มีบุตรชาย หัวปี แสนดีใจ
นึกใคร่ได้ บุตรหญิง มิ่งกมล
ลูกหญิง และลูกชาย เกิดภายหลัง
ถึงห้ายัง เป็นทารก พรากอกพ้น

ขอพระจง โปรดประทาน อีกสักคน
จะเพียรป้อง ให้ผ่านพ้น ผองภยัน
จึงฤดู เข้าพรรษา มาเยือน
ออกจากเรือน ริบรี่ ขมีขมัน
ไปยังวัดราชบพิธพลัน
ถือศีลแปด ทุกวัน พระเนื่องมา
ลุ พ.ศ. สองพัน สี่สี่
จึงได้มี บุตรี เสน่หา
จัดเตรียม เครื่องอาภรณ์ ไว้คอยท่า
พอเกิดมา ก็ได้พร้อม ทุกชนิด
หกเดือน นอนเปล พ่อเห่กล่อม
น่ารักพร้อม จริงหนอ พ่อจับจิตต์
พอเผลอหน่อย ลูกน้อย ตัวกะจิ๊ด
ปีนแพล็บ ตกลงชิด ตักบิดา
ท่านผู้ บังเกิดเกล้า ทั้งสองคน
ต่างตกใจ ล้นพ้น โอ้อกข้า
ครั้งนี้ ถ้าบุตรี ต้องมรณา
ชีวิตข้า จะขาดลูก ได้อย่างไร
จึงได้หา เลือดแรด มาหลายก้อน
ปนเหล้าแดง คอยป้อน ป้องกันไว้
ลูกคนนี้ ซนนักหนา ระอาใจ
พวกรับใช้ หมั่นไส้ ทั่วทุกคน
แขกมาหา หวงมารดา ขึ้นนั่งตัก
คอยจับภักตร์ หันมา ให้พ้นพ้น
พอน้องหญิง เกิดมา อีกหนึ่งคน
ก็ปีนขึ้น นอนบน กระดานไฟ

ร้อนเท่าไร ก็ไม่ รู้สึกร้อน
คอยฉอ้อน ดื่มนม ท่านยอมให้
ยังเกลียดน้อง ยิ่งกว่า ตัวอะไร
บอกใครใคร ว่าจะบีบ จมูกให้ตาย
ใครใคร ตกใจ อะไรนี่
อายุสี่ ขวบบี้ รู้ความหมาย
ว่าถ้าบีบ จมูก คนจักตาย
ใจก็ร้าย ต้องคอย ระวังไว้
แต่พอน้อง พูดได้ ก็รักน้อง
ได้เป็นพี่ ร่วมท้อง เล่นกันได้
คุณพ่อสอน อ่านเขียน เรียนทันใจ
หลายขวบแล้ว ส่งไป เรียนโรงเรียน
ชื่อโรงเรียน ตรุณี วิทยา
มีครูบา ที่ถูกใจ ได้อ่านเขียน
พอสั่นกริ่ง นักเรียน เข้าห้องเรียน
เกิดวนเวียน ไม่เข้าห้อง ครูต้องตาม
เป็นอะไร ร้องไห้ เสียงฮือเฮอ
หรือว่าเธอ ป่วยไข้ ครูซักถาม
ครูเวก ครูนิล ถามได้ความ
ผ้าเช็ดหน้า ผืนงาม นั้นหายไป
ผ้านี้คือ ฝีมือ คุณแม่
หาไม่ได้ ไม่เรียนแน่ ห่อนเกรงขาม
คุณนาย หลวงดำรง คงติดตาม
ช่วยหาผ้างาม กันวุ่นไป
ครั้นไม่ได้ คุณนาย ขอให้แทน
ผ้าปักแสน สอาดเรียบ และสดใส

กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ วังเจ้าฟ้าพัฒนาพรรษา ถนนราชสีมา นครราชสีมา

ไม่รับ ผ้าผืนนั้น ผิดกันไกล
ครูจีบ หามาได้ จึงยอมเรียน
ต่อมา เจ้าจอม ผู้เป็นญาติ
งามสอาด ผุดผาด ราวรูปเขียน
รับไปไว้ ในวัง ทั้งให้เรียน
ให้อ่านเขียน ทั้งเย็บปัก อีกถักร้อย
สอนทั้ง กิริยา และวาจา
วิชาต่างต่าง เหลือกล่าวถ้อย
ท่านป้า ท่านอาว์ ของคุณพลอย
โปรดปราน ไม่น้อย ทั่วทุกองค์
เสด็จวัด วันใด ได้ตามเสด็จ
คุณจัดให้ พร้อมเสร็จ สิ่งประสงค์
เด็กตัวนิด มีหีบหมาก กินชาชง
เดินตรง เข้าในโบสถ์ ห่มสะไบ
เมื่อแรกแรก รู้สึกแปลก ตามตามกัน
สวดมนต์ ก็ทันทัน กับผู้ใหญ่
ครั้นในหลวง ทอดพระเนตร์ ปรีดาลัย
ก็ตามคุณ ขึ้นไป บนพลับพลา
ค่อยค่อยคลาน ผ่านเก้าอี้ ที่บนนั้น
เร็วพลัน ถึงพระบาท เจ้าเกษา
ยกมือลบ นิดหนึ่ง แล้วหนีมา
นั่งนิ่งนิ่ง ทำหน้าตา เฉยเมย
คุณก็เห็น ทั้งนั้น แต่นิ่งดู
ครั้นกลับถึง ที่อยู่ ท่านจึงเฉลย
ห้ามปราม สั่งสอน ไม่ละเลย
ในวังเคย เป็นสุข สนุกนัก

ของเข้า เหลือพระเจ้า อยู่หัวเสวย
ได้เคย ชิมทุกสิ่ง จริงประจักษ์
อุทธยาน สโมสร สนุกนัก
พร้อมพรัก เจ้านาย หลายเหลือนับ
ได้นั่ง บนตั่ง กับเจ้าจอม
ไม่ใช้ซ่อม ช้อนใช้ แต่มือจับ
เบิ่บข้าว เป็นคำ ใส่ปากรับ
ช้อนถ้วย ตักกับ ที่เป็นน้ำ
ลูกตาล ลอยแก้ว ฝานบางบาง
แก้วเจียรไน ใส่วาง มีฝาคว่ำ
ช้อนวาง ที่จานรอง รสหวานฉ่ำ
ในความจำชื่นจิตต คิดไม่คลาย
คิดถึง อ่างหยก ที่สำราญ
เคยเวียนว่าย สายธาร แล้วใจหาย
คิดถึง เหล่าเจ้าจอม พร้อมพรรณราย
ท่านทั้งหลาย เคยชอบหยอก หลอกล้อเรา
ครั้นพระร่มโพธิ์ทอง เสด็จสวรรค์
แสนโศรกศัลย์ ตันทรวง สุดง่วงเหงา
ย้ายไปพระ มหาปราสาท เหลือซบเซา
ภายหลังเข้า อยู่ตำหนัก เสด็จอรทัย
ครั้นต่อมา เกิดป่วย เป็นไข้หนัก
เลยออกนอก วังไปพัก ยังบ้านใหม่
คุณพ่อกับคุณแม่ ท่านจึงให้
เราไป เข้าโรงเรียน ราชินี
เรียนสำเร็จ อายุ สิบเจ็ดกว่า
เมื่อสมเด็จ พัชรินทรา ผู้ทรงศรี

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

เสด็จสวรร คตยัง วิมานมณี
มาครานี้ วัยเราเลย หกสิบมา
คุณแม่ แต่ก่อนลูก ทุกข์เพียงไร
แม่กลับทุกข์ ทั้งกายใจ มากยิ่งกว่า
ลูกเคยซบ ที่เท้าแม่ เพื่อสร้างซา
ทุกเวลา ใคร่พบแม่ ก็ได้พบ
แต่เดี๋ยวนี้ ลูกจะทุกข์ อยู่ผู้เดียว
จะแลเหลียว สักเท่าใด ไม่ประสบ
เมื่อเล็กเล็ก อยู่ในวัง ก็ได้พบ
อยู่ที่ไหน ก็ประสบ เมื่อต้องการ
อยู่ในวัง แม่ตั้ง แต่หาอะไร
ที่ลูกนี้ ชอบใจ ไปส่งสมาน
ของเล่น ของใช้ ของรับประทาน
มิทอดทิ้ง ลูกนาน มากเกินควร
เวลานอน ลูกนอน กอดผ้าแม่
กลิ่นผ้า หอมแท้แท้ ทุกทุกส่วน
แม่เห็นลูก เป็นสุข เป็นน้ำนวล
แม่แย้มศรวล ปลื้มเปรม ปรีดา
แม่ต้องการ เห็นลูก ได้ยศใหญ่
แต่ว่าใจ ของลูก มิปรารถนา
แม่ชักเกลียด หน้าลูก แต่นั้นมา
ลูกขอกราบ บาทา โปรดอภัย
เคยนอนค้าง โรงเรียน แม่เวียนรับ
เวลากลับ มีจำปี ให้ห่อใหญ่
บางครั้ง ก็ผ้าผ่อน สวยสุดใจ
ในสมัย ลูกเรียน ไม่มีฟอร์ม

แต่งอย่างไรก็ได้ดูสวยงาม
ใส่เครื่องเพชร ได้แวววาม น้ำอบหอม
แม่เล่าว่า รักลูก สุดอดออม
เมื่อตัวน้อย เฝ้าถนอม และคำนึง
ว่าหากมี พาลภัย สิ่งใดมา
แม่จะไม่ รอช้า หรืออ้ำอึ้ง
แม้จะแลก กับชีวัน ไม่พรั่นพรึง
ความคำนึง นี้แม่ ไม่แปรไป
แม่อุตส่าห์ ออมอด งดบางสิ่ง
ไม่จำเป็น อย่างยิ่ง ท่านงดได้
เพื่ออนา คตของลูก หลานต่อไป
แล้วจะได้ มีหลักฐาน ทั่วหน้ากัน
พระคุณนี้ ไม่มี ใครลืมได้
ต่างเทิดทูน ท่านไว้ ไม่แผกผัน
เมื่อสิบสี่ กรกฎา นั้น
ดังชีวัน ลูกจะลับ ดับตามไป
แม้เรา จะได้ พยายาม
ก็หาชนะ ต่อความ มฤตไม่
ได้ถวาย บังคมลา สองทรงชัย
พระราชทาน น้ำอาบใน วันต่อมา
พระราชทาน หีบทอง กุดันดวง
แต่สิ่งใด จะดับทรวง อันโศรกข้า ฯ
ข้าพเจ้า คิดมั่น สำคัญมา
กุศลใด ที่มารดา ข้า ฯ บำเพ็ญ
จงตามสนองท่าน ทุกแห่งหน
แทบเบื้องบน พิมานทอง ทันตาเห็น

หมดสิ้น ทรมาน การลำเค็ญ
ได้อยู่เย็น อย่างที่ ท่านต้องการ
ถ้าหาก ว่าเป็น ไปได้
ลูกจะขอ ตามไป รับใช้ท่าน
อย่างที่เคย รับใช้มา เวลานาน
ขอท่าน จงได้ทราบ ในข้อนี้
อีกกุศล ผลบุญ ที่ข้า ฯ ทำ
จงนำ สุขไป ให้ถึงที่
ขออำนาจ จิตตา นุภาพนี้
ทุกสิ่งดีจงได้แด่มารดา

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ทรงถ่าย

หอสมุดแห่งชาติ

(เขียน) เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพานทองคุณพ่อและพระราชทานตราตติยจุลจอมเกล้าแด่คุณแม่นั้น เป็นเวลาที่น้องมาละตีได้เข้าไปอยู่ในวัง ได้ถวายอยู่งานเป็นที่พอพระราชหฤทัย ในสมัยนั้นได้ทรงมีพระราชดำรัสให้คุณแม่ทำของเสวยถวายหลายครั้ง ต่อมาได้ทรงมีพระกระแสรับสั่งกับเจ้าคุณราม เจ้าคุณอนิรุธ เจ้าคุณอุดมว่า เมื่อทรงพระเยาว์ได้เคยทรงขอดินสอคุณพ่อ ๆ ก็กราบบังคมทูลให้ทรงเซ็นพระบรมนามาภิไธยทุกครั้ง เลยกริ้วแล้วรับสั่งถามว่า "ของแกรึ" คุณพ่อได้กราบบังคมทูลว่า "ถ้าเป็นของข้าพระพุทธเจ้าละก็ จะถวายมาก ๆ และไม่ต้องทรงเซ็นด้วย" ทรงเห็นว่าถ้าใคร ๆ ทำอย่างคุณพ่อแล้วเมืองไทยคงมีแต่คนตรง และจะไม่มีการเสื่อมเสียแน่ ๆ ทรงจำไว้ รับสั่งว่าที่จะได้รับพระราชทานพานทองในครั้งนี้ ยังช้าเกินไปเสียด้วยซ้ำ

ส่วนคุณแม่เมื่อประทับที่พระราชวังพญาไท คุณแม่มักจะเข้าเฝ้าบนพระที่นั่งเสมอ ครั้งหนึ่งเที่ยวปิดพัดลมตามห้องต่าง ๆ หมด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเที่ยวทรงเปิดใหม่ รับสั่งว่า "คุณหญิงแหวนมาเที่ยวปิดพัดลมเสียทำไม" คุณแม่กราบบังคมทูลว่า "เห็นเปิดทิ้งไว้ มีแต่ห้องเปล่า ๆ" รับสั่งว่า "ฉันเปิดไว้เอง ห้องมันจะได้เย็นดี" เมื่อจะทรงถ่ายรูปนี้ ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้คุณแม่นำครอบครัวไปถ่ายด้วยหลาย ๆ คน จึงมีคนมากอย่างที่เห็นอยู่นี้

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

คุณหญิงแหวน ศรีราชอักษร ต.จ.

พ.ศ. ๒๔๑๕ – พ.ศ. ๒๕๐๖

มัทรีในทำนองแขกสาหร่าย

อ้าอนงค์ทรงศรี มัทรีสมร อาวรณ์คนึง
เฝ้ารำพึง ถึงลูกน้อย ที่แม่รักนักสององค์
หวั่นฤทัย ให้นึกงวยงง
เคยแม่กลับมา จากพนาระหง เจ้าตรงมาหา
คราวนี้ไยไยเงียบ แสนจะเงียบจะเหงา จริงเจ้าขวัญตา
แม่นี้แสนหวั่นวิญญา ลูกน้อยกลอยตา จงมาไว
เยือกฤดี ลูกของแม่นี้ ที่เจ้าไม่
มารับมารดาไว เหตุไฉนบังเกิดมี
หรือลูกเล่นอะไร ณ ที่ไหน ดวงใจเอย
หรือว่าเจ้า ละเลยสิ่งเคยที่ทำ เจ้าไม่จำ ไม่นำพาแม่
ฤดีคนึงนักเรา
แม้เงามิยล
แม้เรารุดรุ่นหวังแล
เหล่าเครื่องเล่นที่แม่ ทำให้เธอขวัญดวงแด
ล้วนเกลื่อน ล้วนรกแคร่
นิลูกแม่หายไป
โอ้ลูกขวัญ มาพลันเร็วไว
แม่รอคอยขวัญใจผลไม้มีให้ ลูกน้อยกลอยใจ จะได้ยินดี

พระคุณท่านบริหาร การหลากหลาย
เพื่อให้ผู้สืบสาย ได้สุขสันต์
พระคุณท่านบริจาค ทุกสิ่งอัน
เพื่อให้ชาติศาสน์มั่น และยืนยง
พระคุณท่าน ช่างสร้าง แต่ความดี
เมื่อกายี ท่านยุ่ย เป็นผุยผง
ความประเสริฐเลิศนั้นยังมั่นคง
จารึกลง แน่นไว้ ในโลกา

กราบเท้าคุณแม่สำหรับวันนี้และทุก ๆ วัน

หยาด

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ตึกที่คุณพ่อคุณแม่ให้ข้าพเจ้า แต่ถูกระเบิด
เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒

ขอให้นามสกุลของพระยาศรี
ศรีอัษฎ (นก) ตามที่ขอมานั้น ว่า
"ทฤษดาคม" เป็นเป็นคำอักษรไทยนั้น ว่า
"Kanchanadama" อันเป็นชื่อมงคลนั้น
ขอให้สกุลทฤษดาคมนี้
ความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในกรุงสยาม
ชั่วกัลปาวสานนี้ ฯ
พระปิ่นเกล้าฯ
พระปิ่นเกล้าฯ
วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๕๖

นามสกุลที่ได้รับพระราชทานนี้ ความหมายมีว่า "รวมทอง" เพราะคุณปู่ของคุณพ่อนามเดิม 'ทองสุก' และคุณตาของคุณพ่อนามเดิม 'ทองอู่'

คำไว้อาลัย

คุณหญิงแหวน ศรีราชอักษร (กาญจนาคม) เป็นท่านหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าเคารพและนับถือท่านคล้ายกับมารดาบังเกิดเกล้า ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้าได้ซาบซึ้งถึงความเมตตากรุณาที่ท่านได้บำเพ็ญมา และไม่เฉพาะแต่สำหรับข้าพเจ้า ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้อื่นที่ยากไร้ไม่อยู่ในครอบครัวของท่าน ก็ได้รับความเมตตากรุณาด้วยเป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน ท่านเป็นผู้ที่มีอัธยาศัยดี บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ มีมานะอดทนไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ประหยัดการใช้จ่ายสะสมทรัพย์สมบัติไว้ให้บุตรหลาน และช่วยเหลือบุคคลที่ตกทุกข์ได้ยากที่บากหน้ามาพึ่งบุญอยู่เสมอ ยิ่งในทางศาสนาด้วยแล้วนอกจากท่านจะเป็นผู้ที่อยู่ในศีลในธรรมอันดีงามแล้ว ท่านยังมีน้ำใจเป็นกุศลบริจาคทรัพย์ทำบุญให้ทานอยู่เป็นนิจตลอดชีวิตของท่าน ดังนั้นเมื่อท่านได้มาถึงแก่อนิจกรรมไปเช่นนี้ จึงเป็นที่เศร้าโศรกแก่ข้าพเจ้าตลอดจนบุตรหลานและญาติมิตรของท่านโดยทั่วกัน

ฉะนั้น ในโอกาสนี้ข้าพเจ้าจึงขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิของท่าน ได้ประสพแด่ความสุขเกษมสำราญ ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้นด้วยเทอญ.

พล.ท. จักรายุธวิชัย หงสกุล

คุณยายของเรา

เมื่อนึกถึงคุณยาย เราก็ต้องนึกถึงการทำบุญให้ทาน ความยึดมั่นในพระศาสนา ความจงรักในพระมหากษัตริย์ และความรักชาติบ้านเมือง นึกถึงความมานะอดทน ความแกร่งกล้าสามารถ ความสันโดษ และความเสียสละ นึกถึงอารมณ์ขัน ความปราดเปรื่องของสมอง ความเมตตาปราณี ความสง่าผ่าเผย และความเป็นผู้ทันสมัย นึกถึงความขลังและอำนาจ ความสุข ความอบอุ่น และความมั่นคงแห่งชีวิต แต่เมื่อได้นึกมาถึงความมั่นคงแห่งชีวิต เราก็เกือบจะต้องพูดกลับกันเสียว่า ไม่ว่าจะนึกถึงอะไรในชีวิตของเรา เราก็เว้นที่จะนึกถึงคุณยายของเราเสียมิได้

เมื่อเรานึกย้อนกลับไปในสมัยที่เรายังมีแต่เพียงความทรงจำ เราจำได้ถึงบ้านถนนรองเมือง ถึงถนนโรยกรวด ถึงสุมทุมพุ่มพฤกษ์ที่เราวิ่งเล่นซุกซ่อน ถึงต้นกะท้อนใหญ่ และต้นพิกุลมหึมาที่เราเคยช่วยกันเก็บดอกที่ร่วงหล่นไปร้อยเป็นมาลัยให้คุณยายบูชาพระ ถึงต้นมะดันที่กิ่งโน้มและลูกฉ่ำ ถึงต้นมะเฟืองผลใหญ่ที่คุณยายชอบ ถึงนกขุนทองในกรงใต้ต้นมะเฟืองที่ชอบร้องขอข้าวขอกล้วยและร้องเพลง " โอ้ละหนอ นวลตาเอย " ตลอดทั้งวัน และคุณยายรักมากถึงขนาดเก็บร่างของมันไว้เมื่อมันตาย

อะไรบ้างเล่าที่เราจะไม่นึกถึง อะไรบ้างเล่าที่จะสูญสิ้นไปจากความทรงจำ ถึงแม้จะเป็นความทรงจำของสมองเล็ก ๆ ในครั้งกระนั้น ในเมื่อสิ่งเหล่านี้ประกอบกันเป็นบรรยากาศของชีวิตที่แสนจะอบอุ่นร่มรื่น และบรรยากาศอย่างนี้แหละที่คุณยายได้ให้แก่เรา นับแต่แรกที่เรารู้จักโลก

ในสมองของเด็ก ๆ ดูเหมือนว่างานที่คุณยายทำอย่างขมักเขม้นเป็นงานใหญ่ ราวกับงานอุตสาหกรรมย่อย ๆ เป็นประจำวันนั้นก็คือการทำของใส่บาตร มีการแบ่งงานกันทำเป็นฝ่าย ๆ ฝ่ายทำไม้กลัด ฝ่ายตัดใบตอง ฝ่ายทำปลาสด ฝ่ายผ่าอ้อย ฯลฯ ในสายตาของเด็กรู้สึกว่าเป็นของที่น่าสนุกหาน้อยไม่ นอกจากนั้น (จะบาปหรือไม่ก็ไม่ทราบ) พวกเราเด็ก ๆ ยังพิศมัยในรสชาดของของใส่บาตรที่เหลือจากพระเป็นที่ยิ่ง ทุก ๆ วันอาทิตย์คุณยายจะให้สตางค์แม่ชีนับร้อย สำหรับเด็ก ๆ ก็เป็นสิ่งที่น่าสนุกสนานอีกในเมื่อมีแม่ชีแต่งกายด้วยชุดขาว

ขาวบริสุทธิ์เดินเข้ามาในบ้านเป็นทิวแถว มารับสตางค์จากคุณยาย ดื่มน้ำมะตูมต้มหวานหนึ่งหม้อ และจืดหนึ่งหม้อ แล้วก็นั่งลงสวดมนต์ให้พรพร้อม ๆ กันด้วยเสียงเสนาะ "สพฺพพุทธานุภาเวน สพฺพธมฺมานุภาเวน.....ภวตุสพฺพมํคลํรกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา....."

แต่ในขณะที่คุณยายทำงานดำเนินธุระกิจนั้น เรากลับไม่รู้สึกว่าคุณยายได้ขมักเขม้นทำงานอย่างเอาจริงเอาจังนัก พวกเราเด็ก ๆ รู้สึกสนุกที่จะติดรถไปกับคุณยาย ไปในสถานที่ต่าง ๆ ที่คุณยายมีห้องแถวให้เช่า เช่น ที่ถนนบันทัดทอง หัวลำโพง และตลาดสามย่านรู้สึกว่าคุณยายได้ทำงานอย่างสบายและมีระเบียบ มีการแบ่งงานกันทำ ไม่มีความวิตกกังวลหรือความเหน็ดเหนื่อย พวกเราเด็ก ๆ มีความรู้สึกสนุกคล้ายกับว่าคุณยายกำลังพาทัศนาจรหรือไปปิคนิคฉะนั้น

สถานที่คุณยายโปรดปรานอีกแห่งหนึ่ง คือเรือนแถวที่หัวมุมคลองบางกอกน้อย บางครั้งเราก็ไปนอนค้างคืนกันที่นั่น รับประทานอาหารที่พ่อค้าแม่ค้าเรือเร่นำมาขาย อาหารที่อร่อยนักหนาก็คือ น้ำพริกไตปลา และขนมปังกาแฟดำ เกมกีฬาที่แสนสนุกสำหรับเด็กคือการว่ายน้ำไปเกาะสวะที่ลอยลิ่วมาตามกระแสน้ำ

ความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์ของคุณยายก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ได้แผ่ความชื่นชมยินดีมาถึงลูกหลานด้วย วันหนึ่งในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์อยู่ และได้เสด็จนิวัตพระมหานครจากสวิส คุณยายซื้อนกแก้วสีสวยทำด้วยหญ้าปล้องมาสองตัว และได้นำมาอวดพวกเราว่าจะนำไปถวายในหลวง และสมเด็จพระอนุชา เมื่อกลับมาจากการเข้าเฝ้าใบหน้าของคุณยายเต็มไปด้วยความปลื้มปีติ เล่าให้พวกเราฟังด้วยความชื่นชมว่า สมเด็จพระอนุชารับสั่งถามล้อว่า "มันตายแล้วรึ ไม่ร้องสักจิ๊กเดียว" แม้ในบั้นปลายของชีวิตขณะที่มาพำนักอยู่บ้านสนามเป้าแล้ว ในขณะที่คุณยายยังสามารถเดินไปไหนมาไหนได้และสายตายังเป็นปกติ เมื่อใดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จผ่านถนนใหญ่หน้าบ้าน คุณยายจะต้องให้คนนำพรมไปปูข้างถนน และเดินออกไปนั่งคอยเฝ้าทุกครั้ง

ความเอาใจใส่ของคุณยายมิได้จำกัดอยู่เพียงต่อลูกหลาน ต่อพระสงฆ์องคเจ้าและต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่คุณยายยังได้เอาใจใส่ในกิจการบ้านเมืองอย่างกว้างขวางผิดกับผู้เฒ่าในสมัยเดียวกันที่เราเคยเห็นเป็นส่วนมาก คุณยายมักจะรู้จักเสมอว่า รัฐบุรุษผู้ใดเป็นใครมีตำแหน่งหน้าที่อะไร บ่อยครั้งทีเดียวที่คุณยายสามารถรู้สึกซึ้งไปถึงกับว่าเขาเป็นลูกเต้าเหล่า

ใคร มีเบื้องหลังอย่างใดอีกด้วย และมีหลายท่านที่คุณยายได้ทำความรู้จักสนิทสนมด้วย ครั้งหนึ่งคุณยายได้นำที่ชากาไหล่ทองเก่าแก่ที่รักและหวงแหนของท่านไปมอบให้แก่รัฐบุรุษผู้หนึ่งเป็นของขวัญ ตอบแทนที่รัฐบุรุษผู้นั้นได้ทำประโยชน์ให้แก่ชาติ

แม้ว่าคุณยายจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มั่งคั่ง และเพียบพร้อมด้วยเกียรติยศ เกียรติศักดิ์ คุณยายก็นิยมที่จะมีชีวิตอย่างง่าย ๆ ทั้งในปัจจัยทั้งสี่ และในการหาความรื่นรมย์ ถ้าหากจะมีเด็ก ๆ หลาน ๆ สักคนหนึ่งหรือสองคนคอยอ่านหนังสือพิมพ์ หรือเรื่องจีนให้ฟังก็ดูเหมือนว่าจะมีความพอใจอย่างยิ่ง แม้ว่าอาหารใส่บาตรจะได้ทำอย่างปราณีต แต่อาหารประจำของคุณยายเองก็มักจะเป็นอาหารง่าย ๆ ในจำพวกน้ำพริกปลาทู ฟักทองผัด ทรัพย์สมบัติเกือบทั้งสิ้นของคุณยายได้ถูกแจกจ่ายไปโดยการทำบุญ และยกให้แก่ลูกหลานโดยเรียบร้อยในขณะที่คุณยายเองเพียงแต่สร้างเรือนหลังเล็ก ๆ ใช้เป็นที่อาศัย และศาลาที่สำหรับเป็นที่ทำบุญอันเป็นสิ่งที่จะขาดเสียมิได้ "ถ้าหากยายไม่รู้จักเก็บออมแล้วยายจะมีอะไรทำบุญ จะมีอะไรให้ลูกหลาน" คุณยายเคยพูดเรื่องนี้มากกว่าหนึ่งครั้ง

คำพูดของคุณยายนั้นเป็นที่หวั่นเกรงกันนักว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ พูดอะไรแล้วมักจะเป็นอย่างพูด ไม่มีใครอยากให้คุณยายแช่งด่า แต่เมื่อได้รับพรจากคุณยายพวกเราก็รู้สึกราวกับได้คาถาอาคมขลัง ผู้เขียนยังจำได้ถนัด และยังฉงนสนเท่ห์อยู่จนทุกวันนี้ว่า ครั้งหนึ่งผู้เขียนถูกของมีคมเป็นบาดแผล คุณยายปลอบว่า คุณยายมีคาถาเสกปูนให้เปรี้ยวได้ แล้วทาแผลหายทันที คุณยายได้หยิบปูนมาเสกแล้วนำมาแตะลิ้นให้ชิม รู้สึกมันเปรี้ยวจริง ๆ และปูนนั้นก็ใช้ทาแผลหาย

อารมณ์ขัน และอารมณ์ศิลปอันปราณีตของคุณยายนั้น เป็นสิ่งที่บางคนอาจจะไม่มีโอกาสได้สังเกตเห็น เพราะคุณยายเป็นผู้ที่ควบคุมอารมณ์ต่าง ๆ ไว้ได้โดยสม่ำเสมอ และมักจะไม่แสดงอารมณ์อย่างหนึ่งอย่างใดออกมาอย่างเปิดเผยจะแจ้ง แต่ถึงกระนั้น หากมีผู้สังเกตก็จะพบว่าคุณยายเป็นผู้ที่มีอารมณ์ขัน และมีอารมณ์ศิลปปราณีตอย่างหาตัวจับยากทีเดียว เช่น ครั้งหนึ่งคุณยายได้พบตุ๊กตาสั่นหัวของไทยซึ่งช่างผู้ทำทำได้สมกับลักษณะของคนไทยมาก ตลอดจนการสั่นหัว ซึ่งมีลักษณะคล้าย ๆ กับพ่อเฒ่าแม่เฒ่าคนไทย คุณยายอุตส่าห์ซื้อมาเก็บไว้ดูเล่นหลายตัว ตุ๊กตาเหล่านี้แม้ชาวต่างประเทศได้มาเห็นก็ชอบใจมากถึงหัวเราะงอหาย ผู้เขียน

ห.30 ว.5523 ฉบ.
ฉ852ด

ยังจำได้ว่าเมื่อผู้เขียนยังเยาว์ ได้เคยนอนกับคุณยาย คุณยายได้ร้องเพลงกล่อม เพลงนั้นมีเนื้อและทำนองที่ไพเราะยิ่งนัก เนื้อเพลงเกี่ยวกับดอกกุหลาบ ผู้เขียนเคยจำไว้ได้ แต่เดี๋ยวนี้เป็นที่น่าเสียใจอย่างยิ่งที่ยังไม่สามารถรื้อฟื้นความทรงจำนั้นขึ้นมาได้

ความสามารถของคุณยายที่พวกเรารู้สึกทึ่งมากอีกอย่างหนึ่ง คือความสามารถในการคำนวณ แม้กระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ในขณะที่คนส่วนมากเข้าใจว่าคุณยายหลงแล้วนั้น วันหนึ่งผู้เขียนกับภรรยาเข้าไปเยี่ยมคุณยายได้ถามถึงเงินเดือนว่าผู้เขียนและภรรยาได้รับเงินเดือนคนละเท่าใด เมื่อผู้เขียนเรียนให้ทราบเป็นจำนวนเงินบาท คุณยายก็อุทานออกมาทันทีว่า เงินเดือนของผู้เขียนและของภรรยารวมกันแล้วเท่ากับกี่ชั่ง ซึ่งคุณยายได้คำนวณถูกต้องแล้ว

แม้ว่าคุณยายจะไม่มีโอกาศได้ศึกษาในโรงเรียนหรือวิทยาลัยอย่างคนรุ่นเราก็ตาม แต่ก็ไม่เห็นว่ามีสิ่งใดที่คุณยายจะไม่สามารถเข้าใจได้ หรือตามไม่ทัน คุณยายเป็นผู้ที่เรียกได้ว่า Educated นอกจากจะอ่านเขียนภาษาไทยแล้ว คุณยายยังสามารถฟังภาษาญวน และพูดภาษาจีน และสามารถเรียกชื่อภาษาอังกฤษหลายต่อหลายคำได้อย่างถูกต้อง และเข้าใจในความหมายของมัน คุณยายเป็นผู้ที่สามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ได้ดี และมีความสนใจในความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อยู่เสมอ ตรงกับที่ฝรั่งเรียกว่า Alertness

เมื่อสมัยที่ผู้หญิงนิยมสวมหมวก คุณยายก็สวมด้วยโดยไม่รู้สึกขัดเขิน หมวกที่คุณยายสวมเป็นประจำนั้นมีรูปทรงราวกับหมวกที่เลดี้อังกฤษชอบสวมอย่างที่เราเคยดูในโปสการ์ด นอกจากนั้นคุณยายยังถือไม้เท้าและนั่งรถม้าอีกด้วย จนกระทั่งพ้นสมัยที่มีการบังคับให้สวมหมวกแล้ว คุณยายก็ยังคงสวมหมวกถือไม้เท้าและสวมถุงเท้าอยู่เป็นประจำ

เรามีเรื่องที่จะต้องระลึกถึงคุณยายอยู่อีกมากมาย และเราไม่อาจจะเว้นระลึกถึงคุณยายได้ตลอดชีวิต เราจะเว้นระลึกถึงคุณยายได้อย่างไรเล่า ในเมื่อความอบอุ่นความรื่นรมณ์ใด ๆ ในชีวิตของเรานั้น คุณยายได้มีส่วนสร้างสรรค์ขึ้นด้วยความตั้งใจ แม้ขณะบั้นปลายของชีวิต ขณะที่ความทรงจำของคุณยายได้ไขว้เขวไปบ้างตามสังขารและกาลเวลา คุณยายก็ยังคงปักใจมั่นที่จะให้ความสุข ความอบอุ่น และความมั่นคงแก่ชีวิตของลูกหลาน เมื่อผู้เขียนเรียนคุณยายว่า ที่ดินที่เราปลูกบ้านอาศัยกันอยู่ทุกวันนี้ คือที่ดินที่คุณยายยกให้ คุณยายได้

ถามต่อไปว่า มีใครมารบกวนหรือเปล่า และเมื่อผู้เขียนเรียนว่าไม่มีใครรบกวน เรามีความสุขสบายอย่างยิ่ง คุณยายก็กำชับอีกว่า "ถ้ามีใครมารบกวนก็บอกนะว่า เป็นที่ของยาย ยายให้หลานอยู่"

เราได้สวดมนต์วิงวอนมานานนักแล้ว ขอให้คุณยายเป็นสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและให้มีอายุยืนยาวต่อไปอีกนานเท่านาน แต่แม้ว่าเราจะสวดมนต์อ้อนวอนสักเพียงใดก็หามีมนต์บทใดที่จะสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ไม่ คุณยายได้จากเราไปแล้วด้วยความสงบ สิ่งที่คุณยายยังคงทิ้งไว้เบื้องหลังก็คือ พระคุณอันล้นเกล้า พร้อมกับคุณงามความดีที่ลูกหลานจะต้องระลึกถึงไปชั่วชีวิต ใบหน้าของคุณยายภายหลังที่สิ้นชีวิตแล้วนั้น เป็นใบหน้าที่อิ่มเอิบสดใส คล้ายกับจะแสดงความพึงพอใจในคุณงามความดีที่ได้อุตส่าห์สร้างสมมาตลอดชีวิต เป็นใบหน้าที่จะไม่มีวันลบเลือนไปจากความทรงจำได้เลย

การสวดมนต์วิงวอนนั้นจะมีผลอย่างใดก็ตามแต่ เราก็ยังคงสวดมนต์วิงวอนอยู่ต่อไปทุก ๆ วันว่า ถ้าหากชาติหน้ามีจริง ก็ขอให้ได้เป็นหลานของคุณยายอีกทุกชาติไปเถิด.

เจิด (ร.อ. จักรา หงสกุล)

๕ กันยายน ๒๕๐๖

หอสมุดแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ มหาวิทยาลัยศิลปากร

รำรำระลึกได้ รองเมือง
แรกเริ่มเหล่าหลานเนือง นบเท้า
พักฟูมใหญ่อยู่เพื่อง จนจวบ นี้นา
ยังจู่สู่สนามเบ้า ติดเต้าตามยาย

จับฉ่ายน้ำละว้า ปลาทู
นมแพะพากายตู เติบตั้ง
เรือนเล็กท่านแถมสู้ สร้างเสร็จ
หลานอยู่ศึกษาทั้ง พวกได้หลบภัย

จนไปต่างถิ่นที่ ส่งศรี
จวนกลับคณยายมี ที่ให้
จะหันจะหาดี ยิ่งกว่า ไหนเฮย
หลัดหลัดพลัดบ่ได้ ข้านี้ สนองคุณ

สิ้นบุญสิ้นหมดแล้ว ชีพนี้
สมเกิดสมแก่ที่ วาดไว้
ธรรมดาโลกเรามี กำหนด
สู่ที่หมดทุกข์ไท้ ท่านตั้งปณิธาน

จากหลาน

วสันต์ หงสกุล

อาลัยรักคุณยาย

วันอาทิตย์ที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๐๖ ซึ่งเป็นวันแห่งความวิปโยคของลูกหลานทั้งหลาย คุณยายผู้ซึ่งเป็นที่รักและเคารพอย่างสูงของข้าพเจ้า ได้จากไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับทิ้งไว้แต่กรรมดีซึ่งมากมาย สุดจะบรรยายให้ละเอียดได้ในระยะเวลาอันสั้น ข้าพเจ้าได้มีโอกาสได้เห็นใจท่านครั้งสุดท้ายโดยที่พี่แป้น (คุณลีลา กาญจนาคม) กับพวกลูก ๆ พากันมาเยี่ยมคุณยาย ขณะนั้นข้าพเจ้ากำลังนั่งดูโทรทัศน์อยู่ เมื่อข้าพเจ้าแลเห็นข้าพเจ้าจึงตามไปด้วย เราเห็นคุณยายกำลังหายใจหอบ ท่านไม่ได้พูดอะไรเลย ให้ท่านดมพิมเสนก็ยังไม่ค่อยยังชั่วขึ้น หายใจหอบถี่ขึ้น ๆ จนต้องเรียกใครต่อใครให้ตามหมอ ในที่สุดก็หายใจช้าลงเป็นลำดับ คุณลุงพระประสิทธิ และคุณแม่ท่านเข้าใจในอาการเหล่านั้น จึงนำเทียนมาจุดและสวดส่งวิญญาณ พวกเราก็คอยนั่งเฝ้าอยู่จนกระทั่งลมหายใจหยุดนิ่ง ท่านได้ไปสู่สวรรค์แล้วด้วยอาการอันสงบ ขอให้วิญญาณอันบริสุทธิของท่านจงไปสู่สุคติภพเถิด

ครั้งเมื่อข้าพเจ้ายังเล็ก จำได้ว่าคุณยายเป็นคนใจบุญสุนทานมากผู้หนึ่ง ทำบุญคราวหนึ่งมาก ๆ และทำบ่อย ๆ ด้วย นอกจากการทำบุญแล้วท่านยังมีเมตตากับพวกลูกหลานตลอดจนคนในบ้าน คุณยายเป็นที่รักใคร่และเคารพยำเกรงแก่ลูกหลานกับบุคคลทั่วไป ท่านเป็นผู้รอบรู้ มีความฉลาดเป็นพรสวรรค์ จึงได้ใช้ความรู้ความสามารถประกอบการทำมาหากินได้ร่ำรวย จนกระทั่งมีที่ดินทรัพย์สมบัติซึ่งหาด้วยน้ำพักน้ำแรงแบ่งให้ลูกได้อย่างพอเพียง และเผื่อแผ่ได้ถึงชั้นหลาน นับเป็นความกรุณาอย่างสูงของท่าน ข้าพเจ้าไม่อาจที่จะลืมได้เลยในชีวิตนี้ ผืนแผ่นดินที่ข้าพเจ้าอาศัยเหยียบย่ำอย่างมีความสุขอยู่ทุกวันนี้ มาจากความกรุณาอันยิ่งใหญ่ของคุณยาย ข้าพเจ้ารักและเคารพท่านมาก เมื่อนึกถึงความดี มีเมตตากรุณาของท่านแล้ว ข้าพเจ้าก็รู้สึกสะท้อนใจที่มิได้ทดแทนบุญคุณให้เต็มที่ เพราะข้าพเจ้าอยู่ห่างไกลจากท่าน แต่ข้าพเจ้าจะกระทำตนให้เป็นคนดีสมเป็นหลานของท่าน

ความตายเป็นของธรรมดา ท่านตายเพราะความชราภาพ ท่านได้ไปสู่ที่ดีที่ชอบเพราะกรรมดีของท่านที่ประกอบไว้เมื่อมีชีวิตอยู่ ท่านคงเหลือแต่ความดีที่ทุกคนระลึกถึงอยู่

ทุกเมื่อ จะเห็นได้จากงานศพของท่านตลอด ๑๐๐ วันมานี้ มิได้มีลูกหลานผู้ใดละเลย ต่างก็ได้ประกอบกิจตามศาสนาและประเพณีโบราณกันอย่างเคร่งครัด ฉะนั้นขอให้ผลแห่งความดีที่ท่านได้กระทำไว้ในชาตินี้ จงส่งท่านให้ได้รับความเกษมสำราญในสัมปรายภพนั้นเทอญ อันความดีของท่านเปรียบเสมือนดังคำฉันท์ในกฤษณาสอนน้อง กล่าวว่า.–

พฤฒิษภกาษร อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา.

ทรงลักษ์ หงสกุล

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ มหาวิทยาลัยศิลปากร

วัยรุ่น

ชีวิตของคนเรา จะรุ่งโรจน์ หรือมืดมนต์ประการใด ปัจจัยอันหนึ่งขึ้นอยู่กับการดำรงตนเมื่อครั้งเป็นวัยรุ่น ชีวิตในวัยคะนองนั้นจะผันแปรความเป็นคนไปได้ทั้งทางดีและทางเสีย ทั้งนี้ต้องแล้วแต่สิ่งแวดล้อม

สำหรับวัยรุ่นของผม ตั้งแต่ตื่นเช้าขึ้นมาก็พบกับเสียงปลุกของคุณยาย และเสียงที่ตามมาเป็นประจำทุกวันก็คือ "วิชัยเอ๊ย ทานข้าว เดี๋ยวจะไปโรงเรียนไม่ทัน" เสียงของคุณยายตลอดจนอิริยาบททุกขณะของคุณยาย ยังฝังแน่นอยู่ในความทรงจำอย่างไม่มีวันจะลืมเลือน เรารับประทานข้าวด้วยกันสองคนเสมอ เมื่อครั้งที่ผมมีวัย ๑๕-๑๖ ทุกมื้อคุณยายจะต้องตักกับข้าวใส่จานให้ผมทั้ง ๆ ที่ผมเองตักไว้แล้วเกือบเต็มจาน ผมมักจะขี่จักรยานมาทานข้าวต้มกับคุณยายในตอนเลิกเรียนเป็นประจำ ก่อนที่จะไปกวดวิชาเพื่อเข้าโรงเรียนเตรียมนายร้อย เมื่อกลับถึงบ้านในตอนค่ำ ผมจะพบคุณยายรออยู่ด้วยความเป็นห่วง ถ้าวันไหนกลับช้าไปมาก ๆ คุณยายจะต้องให้คนโทรศัพท์ไปบ้านบางเขนบอกคุณพ่อ คุณแม่ทันที

วันหนึ่ง ผมเกิดไม่สบายโดยกระทันหัน เดินไม่ได้ และไม่มีเสียงจะขานเสียงเรียกของคุณยาย ก็คุณยายอีกนะแหละที่ได้ให้คนขึ้นไปดู และไปตามหมอ เนื่องจากผมเป็นคนเดียวที่อยู่บนเรือนสูง และเกือบจะกล่าวได้ว่าเป็นเด็กวัยรุ่นที่ปกครองตนเอง ภายใต้ความดูแลของคุณยาย ถ้าไม่ได้คุณยายวันนั้นก็คงไม่มีใครทราบว่าผมไม่สบาย แล้วใครเล่าที่จะลืมพระคุณอันใหญ่หลวงของคุณยายที่เคารพ รัก เหนือสิ่งอื่นใด ชีวิตวัยรุ่นของผมผ่านมาได้ด้วยดีเพราะคุณยาย ผมได้เข้าโรงเรียนเตรียมนายร้อยได้ตามปรารถนาของผม และของคุณพ่อคุณแม่ ชีวิตนี้ทั้งชีวิตผมต้องเป็นหนี้พระคุณของคุณยาย และผมยินดีอย่างจริงใจที่จะขอชดใช้หนี้พระคุณนี้ด้วยการกระทำแต่ความดี เพื่อเชิดชูเกียรติในความเป็นหลานของคุณยาย ถ้าหากชีวิตผมจะรุ่งโรจน์ประการใด นั่นเป็นเพราะคุณความดีของคุณยายที่สร้างผมขึ้นมา คุณ

ยายมีความสุขแล้ว คุณยายไปสู่ดินแดนอันสงบ ผมจะไม่ทำให้คุณยายต้องผิดหวังและต้องเป็นห่วง

ชั่วชีวิตของคุณยาย มีแต่ความดี และกอปร์ด้วยบุญกุศล อันเป็นสิ่งที่ทุกคนยอมรับ ผมจะไม่ลืมที่เราร่วมใส่บาตรพระด้วยกันทุกเช้า ขอให้วิญญาณของคุณยายได้โปรดรับทราบความปรารถนาของผมที่จะทดแทนพระคุณของคุณยายด้วยการกระทำความดี ตลอดชีวิตของผมนี้ด้วยเถิด.

จากหลาน

ร.ต. วิชัย หงสกุล

ร. ๑๑ พัน ๒ ร.อ.

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙
NATIONAL LIBRARY
หอสมุดแห่งชา

พิมพ์ที่ ร.พ. บริษัท คณะช่าง จำกัด ถนนอุนากรรณ์ พระนคร
นายอนันต์ แสงเถกิง ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๕๐๑

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา